

Anna Rola

Historia podlubelskiej wsi Konopnica do połowy XVI wieku

Rocznik Lubelski 39, 9-19

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

ANNA ROLA

Lublin

Historia podlubelskiej wsi Konopnica do połowy XVI wieku

Konopnica to miejscowość, która jest usytuowana na terenie Wyżyny Lubelskiej. Wieś znajduje się w środkowo-zachodniej części województwa lubelskiego w powiecie lubelskim i bezpośrednio od strony zachodniej sąsiaduje z Lublinem. Dystans, jaki dzielił podlubelską wieś od murów miejskich w badanym okresie, był równy około 10 kilometrom. W poniższej rozprawie przedstawiono dzieje osady od pojawienia się pierwszej wzmianki aż do końca pierwszej połowy XVI w. Zdecydowano się na opracowanie tego zagadnienia, ponieważ do tej pory podlubelska wieś nie doczekała się monografii obejmującej jej najstarsze dzieje. Badania nad tym problemem prowadziła tylko Stanisława Paulowa, która niestety nie opublikowała efektów swej pracy¹. Trzeba zaznaczyć, że osadnictwo na wspomnianym terenie prawdopodobnie występowało już we wcześniejszym okresie, poprzedzającym pojawienie się pierwszej wzmianki. Niniejsze rozważania obejmują czas do pierwszej połowy XVI w., gdyż w tym czasie osada funkcjonowała jako wieś miejska, przez co bardziej zacieśniały się jej związki z Lublinem. Potwierdzenie tego faktu można znaleźć w księdze sądowej wsi, która obejmuje lata 1521–1555². Ponadto pod koniec pierwszej połowy szesnastego stulecia podlubelska osada uzyskała status przedmieścia, co sprawiło, że relacje pomiędzy miastem a Konopnicą jeszcze bardziej się zacieśniły.

Nazwa miejscowości Konopnica pochodzi od przymiotnika *konopny* (*konopie*)³. Można sądzić, iż owo miano odnosiło się do rosnących i uprawianych tu niegdyś konopi⁴. Czesław Kosyl zaliczył powyższą nazwę do nazw topograficznych o archaicznym podłożu, zakończonych na *-ica* i utworzonych od przymiotników z przyrostkiem *-n*⁵. Istnieją różne poglądy dotyczące wyjaśnienia okresu datowania nazw topograficznych, które zostaną poniżej pokrótce przybliżone.

Franciszek Bujak nazwy topograficzne zaliczył do najstarszych określeń, ponieważ sądził, iż pierwszą czynnością ludzi po osiedleniu było nadanie miana

1 W Archiwum Państwowym w Lublinie w *Spuściźnie Stanisławy Paulowej* zachował się maszynopis referatu, który został wygłoszony przez autorkę w 1960 r. podczas zebrania naukowego w Archiwum na temat: *Wieś Konopnica XIV–XVII wieku (w świetle księgi sądowej wsi i inwentarzy wsi Konopnicy w WAPL)*.

2 *Księga sądowa podlubelskiej wsi Konopnicy 1521–1555*, oprac. G. Jawor, M. Kołacz-Chmiel, Lublin 2009.

3 *Nazwy miejscowe Polski. Historia. Pochodzenie. Zmiany*, t. 5: *Ko–Ky*, red. K. Rymut, Kraków 2003, s. 111.

4 S. Rospond, *Słownik etymologiczny miast i gmin PRL*, Wrocław 1984, s. 156.

5 Cz. Kosyl, *Nazwy miejscowe dawnego województwa lubelskiego*, Wrocław 1978, s. 33; S. Rospond, *op. cit.*, s. 156.

zajętemu terytorium⁶. Z kolei Henryk Łowmiański uważa, że zbiorowości ludzkiej dla rozeznania w terenie były potrzebne dwa czynniki: po pierwsze – określenie grupy mieszkańców i po drugie – cechy topograficzne obszaru⁷. Powyższe hipotezy potwierdza również stwierdzenie Henryka Borka dotyczące nazw miejscowych, które – zdaniem badacza – odnoszą się do konkretnego miejsca, odzwierciedlają jego charakter, a także pozwalają identyfikować się z nią mieszkającą na tym obszarze ludnością⁸. Toponimy zatem wykazują długą trwałość i rzadko kiedy następuje ich przekształcenie⁹. Jednakże, jeśli na przestrzeni czasu dojdzie do modyfikacji miana, to ma wtedy miejsce zachowanie najstarszej warstwy nazewnictwa¹⁰.

W średniowiecznej Polsce warunki przyrodnicze i dogodne położenie terenu to czynniki, które przyczyniały się do polepszenia sytuacji ludzi mieszkających na wsi. Wśród nich należy wymienić dobrą jakość gleb, bliskość cieków wodnych i lasu, naturalną obronność danego obszaru, co znacznie utrudniało dotarcie do niego, a także bliskość szlaków komunikacyjnych zarówno lądowych, jak i wodnych¹¹. A jak to wyglądało na obszarze podlubelskiej wsi? Można przypuszczać, że osadnictwo na terenie Konopnicy mogło mieć miejsce we wczesnym okresie. Skłaniam się do tego stwierdzenia, ponieważ rok 1342 odnosi się tylko do odnotowania nazwy *Konopnica* w źródle pisany, więc nie jest z pewnością datą powstania wyżej wymienionej osady. Myślę, że obszar miejscowości mógł zostać zasiedlony jeszcze przed XIV w. Przemawia za tym po pierwsze występowanie na owym obszarze gleb lessowych, które są dość urodzajne i sprzyjają rozwojowi rolnictwa. Po drugie: w pobliżu znajduje się niewielka rzeka Konopniczanka, która dla pierwotnych osadników mogła być źródłem wody, ale przy tym nie stanowiła dla nich zagrożenia poprzez wystąpienie ze swego biegu. Te czynniki prawdopodobnie mogły przełożyć się na atrakcyjność wspomnianego rejonu dla pierwszych mieszkańców. Po trzecie: między wiekami VIII a X na Wzgórzu Staromiejskim istniał gród z obronnym podgrodzem i osadami otwartymi znajdującymi się na pobliskich wzgórzach¹². Także poświadczono egzystowanie w owym czasie niewielkiego grodu w Motyczu „u źródeł rzeki Czechówki – w okolicach Cieków spod Konopnicy”¹³. Jeżeli zatem we wspomnianym okresie istniały grody z jednej i z drugiej strony późniejszej osady, to można pokusić się o wniosek, że obszar ten być może był już w tym czasie zasiedlony. Ponadto w ramach przeprowadzonego projektu Archeologiczne Zdjęcie Polski Konopnicę zaliczono do stanowiska

6 F. Bujak, *Studia nad osadnictwem Małopolski*, cz. 1, Kraków 1905, s. 296.

7 H. Łowmiański, *Początki Polski. Z dziejów Słowian w I tysiącleciu n.e.*, t. 3, Warszawa 1967, s. 31.

8 H. Borek, *Nazwy miejscowe jako źródło historyczno-osadnicze*, [w:] *Badania z dziejów osadnictwa i toponimii*, red. J. Janczak, T. Ładogórski, Wrocław 1978, s. 42–45.

9 *Ibidem*, s. 47.

10 *Ibidem*, s. 49.

11 M. Miśkiewicz, *Życie codzienne mieszkańców ziem polskich we wczesnym średniowieczu*, Warszawa 2010, s. 67–69.

12 A. Rozwałka, R. Niedźwiadek, M. Stasiak, *Lublin wczesnośredniowieczny. Studium rozwoju przestrzennego*, Warszawa 2006, s. 66.

13 *Ibidem*, s. 66–67; D. Kupisz, A. Obara, K.P. Pękała, *Dzieje Motycza na przestrzeni wieków*, Lublin 2010, s. 12–17; I. Kutylowska, *Rozwój Lublina w VI–XVI wieku na tle urbanizacji międzyrzecza środkowej Wisły i Bugu*, Lublin 1990, s. 128.

wczesnośredniowiecznego niedatowanego¹⁴. Wyznaczenie dokładnej daty było niemożliwe z powodu trudności związanych z podziałem chronologicznym znalezionej ceramiki, jednak bez wątpliwości początki osady miały miejsce w okresie od VI do połowy XIII w.¹⁵. Jak widać, wyniki owych badań potwierdzają ślady człowieka we wczesnym średniowieczu na terenie późniejszej wsi. Ostatnim argumentem przemawiającym za powyższym twierdzeniem jest to, iż wraz z rozwojem osadnictwa na Wzgórzu Grodzisko z podgrodziami od końca X w. do połowy XII stulecia¹⁶, następnie na Wzgórzu Zamkowym¹⁷ oraz na Wzgórzu Staromiejskim, kiedy to ulokowano na prawie niemieckim miasto Lublin¹⁸, powstawał też szlak handlowy prowadzący na Ruś. To dogodnie położenie w sąsiedztwie grodu, później dużego miasta sprawiło, że osadnictwo na obszarze przyszłej wsi Konopnica przypuszczalnie mogło mieć miejsce wcześniej. Aczkolwiek nie wiadomo, czy zamieszkanie owego terenu przez ludzi miało ciągłość, czy też z nieznanymi nam bliżej powodów nastąpiło zatrzymanie się procesu osiedlenia. Są to pytania, na które nie ma odpowiedzi, również dlatego, że w zachowanych źródłach pisanych nie występują żadne informacje na ten temat.

Ryszard Szczygieł w ostatniej monografii dotyczącej Lublina wyraża przypuszczenie, że Konopnica mogła zostać założona już w roku 1317 przez Macieja z Opatowca – ówczesnego wójta dziedzicznego na obszarze przynależnym miastu Lublin w chwili lokacji na prawie magdeburskim¹⁹. Z kolei Maria Stankowa stwierdza, iż grunty wsi Konopnica nie wchodziły w obręb Lublina, a stanowiły jedynie granice między miastem a osadą²⁰. Podany wyżej stan rzeczy jest nam znany z piętnastowiecznych aktów granicznych²¹. Zatem jeśli w XV w. obszar Konopnicy nie wchodził w skład Lublina, to prawdopodobnie taka sytuacja nie mogła zaistnieć wcześniej.

Pierwsza źródłowa wzmianka odnosząca się do podlubelskiej miejscowości pochodzi dopiero z 25 stycznia 1342 r. Jest to dokument, na podstawie którego Kazimierz Wielki sprzedał za 140 grzywien praskich Konopnicę wraz z całym wójtostwem lubelskim Franczkowi z Moguncji – mieszczaninowi krakowskiemu²². Istnieje przypuszczenie, że wieś przed rokiem 1342 mogła być własnością królewską, bowiem monarcha wyraził przyzwolenie na jej zbycie i połączenie z uposażeniem wójta lubelskiego²³. Cena, za którą mieszczanin krakowski

14 J. Gurba, E. Banasiewicz, M. Florek, S. Gołub, A. Rozwałka, *Formowanie się wczesnośredniowiecznego osadnictwa Polski środkowowschodniej*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 1995, sectio F, t. 50, s. 73 [mapa].

15 *Ibidem*, s. 68–69.

16 A. Rozwałka, R. Niedźwiadek, M. Stasiak, *op. cit.*, s. 81–91.

17 *Ibidem*, s. 95–110.

18 *Ibidem*, s. 113–119.

19 R. Szczygieł, H. Gmiterek, P. Dymmel, *Lublin. Dzieje miasta*, t. 1: *Od VI do końca XIII wieku*, Lublin 2008, s. 35.

20 M. Stankowa, *Kancelaria miasta Lublina XI–XVIII wiek*, Warszawa 1968, s. 21.

21 *Materiały do historii miasta Lublina 1317–1792*, oprac. J. Riabinin, Lublin 1938, s. 8, 16.

22 *Ibidem*, s. 2; K. Myśliński, *Wójt dziedziczny i rada miejska w Lublinie 1317–1504*, Lublin 1962, s. 19.

23 A. Rozwałka, R. Niedźwiadek, M. Stasiak, *op. cit.*, s. 120–121, 131–134; M. Chojęta, *Elita władzy lubelskiej gminy miejskiej od XIV do połowy XVI wieku*, rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem prof. dra hab. R. Szczygła, Lublin 2008, s. 14. Autorka wyraża przypuszczenie, że wójtostwo dziedziczne w Lublinie mogło zostać wykupione przez Kazimierza Wielkiego po najeździe tatarskim w 1341 r. oraz rezygnacji

nabył prawa własnościowe do osady, nie była wysoka. Dla porównania podam, że w roku 1357 wieś Zabłocie monarcha sprzedął mieszczanom z miasta Kazimierza za 120 grzywien praskich²⁴. Koszt obu osad jest do siebie zbliżony. Pamiętać jednak należy, że Konopnica w tym czasie należała do uposażenia wójta lubelskiego i nie umiem oszacować, ile była warta sama miejscowość, a ile uprawnienia wójta dziedzicznego w mieście. Dlatego też podane wyżej dane cenowe mogą nie odnosić się do samej wsi, a do całego wójtostwa w Lublinie. Aczkolwiek w chwili sprzedaży wójtostwa lubelskiego Franczkowi z Moguncji miasto było zniszczone przez najazdy tatarskie i w ramach rekompensaty nabywca otrzymał też Konopnicę, która w owym czasie nie mogła być sporą, ludną i rozwiniętą wsią. Ponadto osada mogła zostać założona w pierwszej połowie XIV w.²⁵, stąd niska cena przy jej sprzedaży wraz z urzędem wójta.

Po upływie niecałych 60 lat wartość wsi oraz wójtostwa wzrosła do 600 grzywien²⁶, co może oznaczać, iż przez te lata prężnie się rozwijała, skoro jej cena wzrosła czterokrotnie. Jednakże przy takim twierdzeniu trzeba być bardzo ostrożnym. Równie dobrze bowiem Konopnica nie ewoluowała, a jej wyższa wartość mogła się wiązać z polepszeniem sytuacji w mieście. Lublin wówczas w wyniku odbudowy i licznych inwestycji powrócił bowiem do dawnej świetności.

W latach siedemdziesiątych XIV w. doszło do bliżej niewyjaśnionego konfliktu pomiędzy ówczesnym starostą lubelskim – Piotrem ze Szczekocin a miejscowym wójtem dziedzicznym. Rezultatem wspomnianej waśni była utrata Konopnicy przez wójta lubelskiego. Wieś od tej pory znajdowała się pod zarządem starosty²⁷. Kazimierz Myśliński podaje, iż Konopnica przed rokiem 1386 w niewyjaśnionych do dnia dzisiejszego okolicznościach prawdopodobnie została oddzielona od własności wójtowskiej i trafiła pod zarząd króla²⁸. Potwierdzeniem powyższej hipotezy mógłby być fakt, że w 1386 r. Władysław Jagiełło nadał tę wieś wraz z Ogrodzieńcem (położonym w środkowej części Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej) Włodkowi z Charbinowic – podczaszemu krakowskiemu i staroście lubelskiemu – jako rekompensaty ze strony polskiego władcy za udzielenie poparcia dla jego kandydatury na monarchę Polski²⁹. Po pewnym czasie owa miejscowość przeszła na własność syna Piotra Włodkowica z Charbinowic, jednakże nie znajdowała się zbyt długo w jego posiadaniu, ponieważ już 26 lipca 1400 r. odsprzedał ją mieszczanom lubelskim. Najprawdopodobniej przyczyną tej decyzji była zbyt duża odległość, jaka dzieliła pozostałe dobra pana z Charbinowic znajdujące się w Krakowskim³⁰. Rada miejska nabyła Konopnicę z wszystkimi

z funkcji wcześniejszego wójta z nieznanых powodów. Z kolei w następnym roku zostaje sprzedana Franczkowi z Moguncji.

24 M. Stankowa, *op. cit.*, s. 25.

25 A. Sochacka, *Własność ziemska w województwie lubelskim w średniowieczu*, Lublin 1987, s. 30.

26 *Słownik historyczno-geograficzny województwa lubelskiego w średniowieczu*, oprac. S. Kuraś, S. Dzieje Lubelszczyzny, Warszawa 1983, s. 107; *Materiały do historii miasta Lublina 1317–1792*, *op. cit.*, s. 6.

27 K. Myśliński, *op. cit.*, s. 49; M. Załęska, *Wójtostwa dziedziczne w miastach Małopolski w późnym średniowieczu (studium historyczno-prawne)*, Warszawa 2005, s. 71.

28 K. Myśliński, *op. cit.*, s. 20.

29 *Ibidem*, s. 19; *Dzieje Lubelszczyzny*, t. 1, red. T. Mencil, Warszawa 1974, s. 228; *Słownik historyczno-geograficzny województwa lubelskiego*, *op. cit.*, s. 107.

30 A. Sochacka, *op. cit.*, s. 121.

przynależnościami – jak wcześniej wspomniałam – za 600 grzywien³¹ i od tego momentu osada stała się wsią miejską³².

Należy zaznaczyć, że z roku 1400 pochodzi informacja o zakupie miejscowości przez miasto Lublin wraz z „patronatem kościoła katolickiego”³³, co jest pierwszą wzmianką na temat istnienia parafii w podlubelskiej wsi³⁴. Prawo patronatu w tym przypadku polegało na wyborze plebana w Konopnicy przez rajców lubelskich. Tadeusz Gromicki podał dla archidiaconatu lubelskiego zestawienie płaconego w XIV w. świętopietrza sporządzone na podstawie wykazów kolektorów: Andrzeja de Verulisa z 1328 r., Garalda de Carceribusa z roku 1335 oraz Arnalda de Cancina za lata 1373 i 1374³⁵. W wyżej wymienionych spisach nie pojawiły się jednak informacje na temat parafii w Konopnicy, co może dowodzić, iż wówczas jeszcze ona nie istniała. Z tego też powodu Paweł Szafran umiejscowił powstanie konopnickiego kościoła w latach 1374–1400, przyjmując, że erekcja parafii prawdopodobnie miała miejsce przed dokonaniem zakupu jej przez mieszczan lubelskich³⁶.

Kolejna wzmianka odnosząca się do podlubelskiej wsi pochodzi z roku 1428, kiedy to rada miejska w Lublinie zezwoliła plebanowi – Pawłowi zwanemu Bando – na powiększenie własności parafii do czterech łanów poprzez zakup dwóch łanów ziemi³⁷.

W kolejnych latach XV w. Konopnica stanowiła własność Lublina. Było tak aż do roku 1453, kiedy to Kazimierz Jagiellończyk pozwolił wójtowi lubelskiemu Janowi Pieczeniowi na sprzedaż sołectwa we wsi Szpitalowi Świętego Ducha w Lublinie. Od prepozyta szpitala – Stefana – Pieczeń dostał „sto groszy praskich i czterdzieści grzywien w monecie bieżącej”³⁸. Wspomniana sprzedaż nie zmieniła jednak sytuacji i rajcy lubelscy nadal mieli duży wpływ na podejmowanie decyzji dotyczących Konopnicy. Działo się tak, ponieważ Szpital Świętego Ducha znajdował się pod zarządem prepozyta oraz dozorem kościoła pod takim samym wezwaniem w Lublinie. W dodatku rajcy lubelscy i obywatele miasta posiadali prawo patronatu polegające na wyborze następcy prepozyta. Z biegiem czasu powszechnie obowiązującą zasadą stało się natomiast dobieranie przez prepozyta rajców oraz obywateli Lublina (zwanymi prowizorami) do pomocy przy zarządzaniu szpitalem³⁹. Przez cały wiek XV i część następnego stulecia prepozyt i prowizorzy kierowali więc tą instytucją.

Można twierdzić, że sprzedaż sołectwa w Konopnicy spowodowała liczne komplikacje, ponieważ wieś stała się w pewnym sensie jednostką autonomiczną. W tym czasie właścicielem osady nadal pozostawała rada miejska reprezentująca

31 *Słownik historyczno-geograficzny województwa lubelskiego, op. cit.*, s. 107; *Materiały do historii miasta Lublina 1317–1792, op. cit.*, s. 6; A. Sochacka, *op. cit.*, s. 121.

32 A. Rozwałka, R. Niedźwiadek, M. Stasiak, *op. cit.*, s. 121–122.

33 *Materiały do historii miasta Lublina 1317–1792, op. cit.*, s. 6.

34 Zob. także: *Słownik historyczno-geograficzny województwa lubelskiego, op. cit.*, s. 107.

35 T. Gromicki, *Świętopietrze w Polsce*, Kraków 1908, s. 273–274, 396–399.

36 P. Szafran, *Rozwój średniowiecznej sieci parafii w lubelskiem*, Lublin 1958, s. 148.

37 *Ibidem*, s. 147; *Słownik historyczno-geograficzny województwa lubelskiego, op. cit.*, s. 107.

38 *Słownik historyczno-geograficzny województwa lubelskiego, op. cit.*, s. 107; J.A. Wadowski, *Kościół lubelski*, Lublin 2004, s. 361.

39 J.A. Wadowski, *op. cit.*, s. 359–360.

Lublin, a zmienił się tylko adresat dochodów. Trzeba jednak zaznaczyć, że zysk pochodzący z dzierżawy sołectwa mógł trafiać do rajców lubelskich, którzy następnie przekazywali te fundusze na rzecz szpitala Świętego Ducha w Lublinie.

Z biegiem lat podlubelska wieś prężnie się rozwijała i rozkwitała, co ma potwierdzenie w rozmaitych informacjach źródłowych. Jan Długosz, opisując lata 1470–1480, wzmiankuje wieś *Conopnycza*. Kronikarz podaje, że w tej miejscowości w owym czasie znajdował się – wówczas drewniany – kościół parafialny pod wezwaniem św. Katarzyny. Zaznacza, że pleban w Konopnicy posiadał swój folwark i pobierał dziesięcinę snopową płaconą z folwarku i gruntów należących do szkoły⁴⁰, o której pierwsza informacja pochodzi z roku 1453⁴¹. Według Jana Długosza wieś w tym czasie była własnością rajców i miasta Lublina, a oprócz szkoły, świątyni i folwarku plebana znajdował się w niej także drugi folwark miejski oraz 50 łanów kmiecych, z których była płacona dziesięcina biskupowi krakowskiemu w wysokości 6 groszy z łana⁴².

W drugiej połowie XV w. dziesięcina z folwarku była oddawana biskupstwu krakowskiemu, co może dowodzić, że wieś nie miała wcześniejszych korzeni i była młodą osadą. Kolejnym argumentem przemawiającym za powyższym stwierdzeniem jest fakt utworzenia w Konopnicy odrębnej parafii, a nie dołączenie jej do parafii w Lublinie, do których należały okoliczne wsie (np.: Motycz, Dąbrowica, Jakubowice, Sławin, Sławińska Wola, Dziesiąta, Czechów, Bronowice, Abramowice, Snopków⁴³). Co więcej, do parafii konopnickiej zostały włączone Radawiec i Uniszowice⁴⁴. Z tych informacji wynika natomiast, że podlubelska wieś w drugiej połowie XV w. była jedną z większych miejscowości w okolicy, a na jej terenie zamieszkiwała prawdopodobnie dość znaczna liczba ludności.

Kolejna wzmianka na temat Konopnicy dotyczy wykupienia wójtostwa dziedzicznego w Lublinie przez Radę Miasta w 1504 r.⁴⁵. Transakcja została dokonana pomiędzy Stanisławem – ostatnim wójtem dziedzicznym będącym spadkobiercą Stanisława Morsztyna – a przedstawicielami rady i pospólstwa lubelskiego. Kwota sprzedaży wynosiła 2400 florenów rozłożonych na osiem rat⁴⁶. Wraz z wykupieniem wójtostwa lubelskiego rada miejska nabyła prawo do wszelkich uposażeń wójta dziedzicznego, dlatego też od tego momentu to rajcy lubelscy w imieniu miasta uzyskali uprawnienia sądowe sołtysa w Konopnicy. Członkowie rady

40 „Conopnycza. Villa habens in se ecclesiam parochialem ligneam, Sanctae Catherinae dictam [...]. Item est ibi praedium et schola, et de utroque solvitur decimal manipularis ecclesiae in Conopnicza. Item plebanus habet ibi agros proprios, pro suo praedio”. J. Długosz, *Liber beneficiorum dioecesis cracoviensis nunc primum e codice autographo editus*, t. 2, [wyd. A. Przedziecki], Kraków 1864, s. 539.

41 *Słownik historyczno-geograficzny województwa lubelskiego*, op. cit., s. 107.

42 „[...] cuius proprietas ad consules et civitatem Lublinenses pertinent. In qua sunt quinquaginta lanei cmethonales, de quibus solvitur decimal pecunialis pro episcopatu Cracovensi, de quolibet laneo sex grossos”. J. Długosz, op. cit., s. 539.

43 *Ibidem*, s. 536–539.

44 *Ibidem*, s. 540; *Słownik historyczno-geograficzny województwa lubelskiego*, op. cit., s. 107.

45 A. Rozwałka, R. Niedźwiadek, M. Stasiak, op. cit., s. 121. Jak podaje Kazimierz Myśliński, utrata pozycji i zakresu władzy wójta dziedzicznego w Lublinie była procesem stopniowym i polegała na przejmowaniu kolejnych jego uprawnień przez rajców. Pochodzący z 1504 r. dokument o wykupie urzędu wójta był natomiast tylko potwierdzeniem i uprawnieniem zaistniałego już wcześniej stanu rzeczy. Zob. K. Myśliński, op. cit., s. 96–137.

46 *Ibidem*, s. 137; *Materiały do historii miasta Lublina 1317–1792*, op. cit., s. 28, 29.

miejskiej od chwili transakcji sprawowali także zarząd nad wsią i całym majątkiem, dysponując uprawnieniami właścicielskimi. Do nich należało przede wszystkim rozstrzyganie waśni pomiędzy mieszkańcami a dzierżawcami Konopnicy, a także umieszczanie chłopów na opustoszałych gruntach lub gruntach folwarcznych. Postanowienia takiego dokonywał dzierżawca wsi po wcześniejszym uzyskaniu zgody rajców i poinformowaniu o zaistniałym fakcie ławy konopnickiej⁴⁷. Członkowie rady miejskiej wydzierżawiali również grunty folwarku i sołectwo we wsi najczęściej osobom, które także pełniły funkcje w organach samorządowych. Do kolejnej kompetencji rajców lubelskich zaliczyć trzeba wybór wójta sądowego oraz siedmiu ławników, którzy wspólnie tworzyli ławę wiejską pełniącą funkcję sądu. Tylko w przypadku śmierci któregoś z ławników wójt i pozostali członkowie mogli wybrać samodzielnie brakującą osobę⁴⁸.

Trzeba wspomnieć, że w wiekach XV i XVI na terenie całej Polski obowiązywała zasada, zgodnie z którą stanowiska wójta sądowego i ławników przypadają przeważnie najzamożniejszym osobom, zaliczającym się do elity społeczności wiejskiej. Z tego względu właściciel wsi był zmuszony uwzględniać wolę mieszkańców osady⁴⁹. Wójtem sądowym zostawała osoba, która wcześniej sprawowała urząd ławnika, a ponadto cieszyła się szacunkiem i autorytetem wśród mieszkańców wsi⁵⁰. Był to urzędnik mianowany i zależny w tym przypadku od rady miasta w Lublinie, który pełnił przede wszystkim funkcję przewodniczącego gromady oraz ławy wiejskiej, był rozjemcą w sprawach majątkowych, sądził niektóre przestępstwa pospolite, a także występował w roli poręczyciela długów⁵¹. Ława wiejska była natomiast organem samorządu gromadzkiego, przed którą rozpatrywano sprawy niesporne, takie jak: pożyczki, transakcje kupna i sprzedaży, spłaty majątkowe, testamenty i zastawy. Po rozstrzygnięciu dwaj wyznaczeni ławnicy udawali się do Lublina, gdzie składali oświadczenie przed rajcami. W wyniku złożenia przez nich zeznań sporządzano wpis w księdze sądowej, co wiązało się z akceptacją postanowień ławy wyrokującej w Konopnicy. Z kolei w sprawach spornych rajcy mogli zgodzić się z wyrokiem sądu wiejskiego, ale też byli oni instancją odwoławczą od wyroków ławy. Ponadto rada miejska prowadziła samodzielnie procesy dotyczące sytuacji chłopów we wsi, ze szczególnym uwzględnieniem spraw odnoszących się do wójta oraz włodarza. Wyrokowali samodzielnie, choć mogli również konsultować się z ławą konopnicką, odsyłać sporne kwestie do ponownego rozstrzygnięcia przed sąd ławniczy lub (sporadycznie) wydawać

47 *Księga sądowa podlubelskiej wsi Konopnicy 1521–1555, op. cit.*, s. 8.

48 *Ibidem*, s. 8; G. Jawor, *Luźność chłopska i społeczności wiejskie w województwie lubelskim w późnym średniowieczu. Schyłek XIV – początek XVI w.*, Lublin 1991, s. 57–58.

49 Kwestie te poruszają następujący autorzy: T. Piłat, *Pogląd na rozwój urzędzeń gminnych i patrymonialnych w dawnej Polsce*, „Przewodnik Naukowy i Literacki” 1878, R. 6, z. 1, s. 431; *Najstarsza księga sądowa wsi Trześniowa 1419–1619*, wstęp H. Polaczówna, Lwów 1923; K. Dobrowolski, *W sprawie skupu sołectw w Polsce w XV i XVI w.*, „Kwartalnik Historyczny” 1924, R. 34, s. 7; S. Piłza, *Powstanie i rozwój chłopskich sądów wójtowskich na Sąddeczyźnie XVI–XVIII w.*, „Zeszyty Naukowe UJ”, „Prace Prawnicze” 1966, nr 25, s. 51; K. Tymieniecki, *Historia chłopów polskich*, t. 2: *Schyłek średniowiecza*, Warszawa 1966, s. 266.

50 G. Jawor, *op. cit.*, s. 60, 62, 66; K. Myśliński, *op. cit.*, s. 123.

51 G. Jawor, *op. cit.*, s. 63; B. Kubiak, *Gromada wiejska i jej funkcjonowanie w Małopolsce w XVI i XVII wieku*, [w:] *Spółczesność staropolskie. Studia i szkice*, t. 3, red. A. Wyczański, Warszawa 1983, s. 146–148.

orzeczenia wspólnie z ławnikami⁵². Kolejny, wspomniany już urzędnik, który sprawuje funkcję w podlubelskiej wsi, to wódcarz wchodzący w skład sądu wiejskiego wraz z wójtem sądowym i ławnikami⁵³. Aby sprawować ów urząd, należało pełnić uprzednio długoletnią funkcję ławnika.

W Konopnicy nie było sołectwa dziedzicznego, dlatego też uprawnienia sołtyśsa przejął wójt sądowy⁵⁴. Ostatni znany nam urząd w podlubelskiej wsi to mistrz wieśniaków (*magister rusticorum*)⁵⁵ i można się domyślać, że prawdopodobnie był to odpowiednik miejskiego burmistrza (*magister civium*)⁵⁶. Przypuszczenie takie jest uprawnione podobną nazwą obu funkcji. Do zadań mistrza wieśniaków należało prawdopodobnie przewodnictwo zebraniom gromady wiejskiej. W tym miejscu należałoby przybliżyć instytucję gromady, którą był ogół mieszkańców wsi bez względu na płeć i wiek lub też grupa dorosłych członków społeczności wiejskiej, będących głowami rodzin w swoich gospodarstwach. Przede wszystkim gromada wiejska stała na straży interesów całej wsi oraz wybierała swoich kandydatów na urząd ławnika i wójta sądowego⁵⁷.

Po roku 1504, czyli od momentu wykupu przez lubelskich rajców uprawnień sądowych wójta, Konopnica stała się całkowicie zależna od miasta. Rada miasta podejmowała bowiem większość decyzji we wsi oraz obsadzała omówione powyżej stanowiska, uwzględniając jednocześnie istniejący wówczas układ społeczny w podlubelskiej miejscowości.

W latach dwudziestych XVI stulecia w Lublinie miał miejsce konflikt pomiędzy mieszczanami a radą miejską⁵⁸. Istotną kwestią tego sporu było zajęcie na wniosek starosty w lutym 1522 r. wsi miejskich – Konopnicy i pobliskich Bronowic – z powodu nałożenia na Lublin kary w wysokości 14 grzywien „za bezprawną – według starosty – produkcję piwa na przedmieściach lubelskich”⁵⁹. Sytuacja ta godziła oczywiście w interesy mieszczan, którzy czerpali z tego tytułu zyski i którzy powoływali się na obowiązujący od dawna zwyczaj królewski. Najprawdopodobniej zatem Konopnica została uznana za przedmieście Lublina i z tego powodu na miasto została nałożona kara. Z kolei mieszczanie uważali ową wieś

52 G. Jawor, *op. cit.*, s. 60; *Księga sądowa podlubelskiej wsi Konopnicy 1521–1555, op. cit.*, s. 7; K. Myśliński, *op. cit.*, s. 124.

53 G. Jawor, *op. cit.*, s. 64–66.

54 *Ibidem*, s. 58; A. Sochacka, *op. cit.*, s. 121.

55 *Księga sądowa podlubelskiej wsi Konopnicy 1521–1555, op. cit.*, s. 8.

56 Z. Góralski, *Encyklopedia urzędów i godności w dawnej Polsce*, Warszawa 2000, s. 16. Zbigniew Góralski pisze, że burmistrz był głową miasta wybraną spośród rajców. Po zaprzysiężeniu otrzymywał od starosty klucze do miasta. Burmistrz przewodniczył radzie miejskiej i realizował postanowienia rajców. Posiadał również przywilej pierwszego miejsca w kościele, ratuszu, na wszelkich zebraniach i uroczystościach miejskich.

57 Dokładną, drobiazgową analizę problemu gromady wiejskiej w średniowiecznej Polsce prezentują: B. Kubiak, *op. cit.*, s. 139–159; J. Wyrozumski, *Gromada w życiu samorządowym średniowiecznej wsi polskiej*, [w:] *Spoleczeństwo Polski średniowiecznej. Zbiór studiów*, t. 3, red. S.K. Kuczyński, Warszawa 1985, s. 219–251.

58 R. Szczygieł, *Konflikty społeczne w Lublinie w pierwszej połowie XVI wieku*, Warszawa 1977, s. 42–80. Ryszard Szczygieł szczegółowo omawia ten konflikt, który – jak podaje – zakończył się wyrokiem królewskim oraz wyborem na wójta sądowego Michała Kropidło narzuconym ostatecznie w wyniku braku porozumienia przez starostę lubelskiego. Rozszerzono również grono osób sprawujących władzę w mieście, a także od tej pory przedstawiciele pospólstwa mieli wpływ na wybór wójta sądowego w mieście, którym mógł zostać jeden z ławników.

59 *Ibidem*, s. 49–50.

za swoją własność nieposiadającą statusu przedmieścia, o czym świadczy przywoływanie przysługującego od niepamiętnych czasów przywileju danego im przez króla. W wyniku konfliktu ze starostą zaistniała potrzeba ustalenia, czy Konopnica stanowi przedmieście Lublina czy też nie. Z tego powodu mogła zostać wystosowana do króla prośba o rozstrzygnięcie owej kwestii, czego wyrazem mogło być poświadczenie uzyskanych wcześniej przywilejów, o których mowa poniżej.

Powierzchnia Konopnicy w latach 1531–1533 wynosiła 35 łanów⁶⁰, bowiem według rejestru poborowego z 1531 r. z tych gruntów zapłacono 14 florenów podatku⁶¹. Pod koniec XV w. podlubelska wieś liczyła natomiast 50 łanów kmiecych. Skąd zatem wynika taka różnica dotycząca obszaru osady po upływie niespełna 60 lat? Istnieją dwa wytłumaczenia tej sytuacji. Po pierwsze: na przełomie XV i XVI w. ziemię lubelską niepokoiły najazdy tatarskie, które skutkowały znacznymi zniszczeniami na tym terenie, co bezpośrednio wiązało się przede wszystkim ze spadkiem liczby ludności oraz zmniejszeniem ilości uprawianych i zasiewanych łanów. Przepuszczalnie Konopnica mogła znaleźć się na szlaku wędrowek Tatarów i – w efekcie – ponieść straty, co tłumaczyłoby uszczuplenie gruntów ornych w latach trzydziestych XVI w. Po drugie: rejestr poborowy nie należy do bardzo wiarygodnych źródeł i trzeba wykorzystywać zawarte w nim informacje z dużą ostrożnością. Mieszkańcy wsi zaniżali bowiem dane dotyczące areалу przed poborcami podatkowymi, co wiązało się z płaceniem mniejszych podatków. Zabieg ów mógł zatem zostać przeprowadzony w 1531 r. przez chłopów z podlubelskiej miejscowości i dlatego powstała różnica 15 łanów kmiecych w porównaniu ze stanem z końca XV w. Obie przedstawione przyczyny zróżnicowanych informacji na temat powierzchni wsi są prawdopodobne, aczkolwiek nie jesteśmy w stanie stwierdzić, która z nich rzeczywiście miała miejsce.

Konopnica była dość sporą wsią jak na pierwszą połowę XVI w. i należała z pewnością do wyjątków na ziemi lubelskiej, bo 35 łanów w przeliczeniu na współczesną jednostkę powierzchni stanowi mniej więcej 847 hektarów⁶². Należy też pamiętać, że w miejscowości tej znajdowały się: folwark będący własnością miasta Lublin⁶³, folwark plebana⁶⁴, grunty przynależne do szkoły⁶⁵ oraz łany należące do szpitala⁶⁶, a także łąki, pastwiska⁶⁷ i las⁶⁸. Wielkości poszczególnych gruntów nie jesteśmy jednak w stanie oszacować ze względu na brak informacji w materiałach źródłowych. Bez wątplenia jednak Konopnica była wówczas dużą

60 *Słownik historyczno-geograficzny województwa lubelskiego*, op. cit., s. 107; *Księga sądowa podlubelskiej wsi Konopnicy 1521–1555*, op. cit., s. 5.

61 A. Pawiński, *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym*. Małopolska, t. 2, Warszawa 1886, s. 348.

62 Jeden łan wielki równy był 24,2 ha.

63 J. Długosz, op. cit., s. 539.

64 1535 r. – „laneos seu curia plebani Conopnicensis”. *Księga sądowa podlubelskiej wsi Konopnicy 1521–1555*, op. cit., s. 51.

65 J. Długosz, op. cit., s. 539.

66 1533 r. – „medium laneum agri hospitalis”. *Księga sądowa podlubelskiej wsi Konopnicy 1521–1555*, op. cit., s. 37.

67 *Ibidem*, s. 32, 45, 52, 77.

68 *Ibidem*, s. 36, 55.

wsią, gdyż jej powierzchnia co najmniej 5 razy przewyższała obszar przeciętnej osady w XVI w.

Z 23 kwietnia 1535 r. pochodzi natomiast dokument poświadczający przywilej wydany przez Kazimierza Wielkiego w roku 1342. Pismo potwierdza równocześnie przyłączenie Konopnicy i Bronowic do wójtostwa lubelskiego oraz przeniesienie tych wsi na prawo niemieckie (magdeburskie). Król nakazał ponadto uznać wspomniane osady za przedmieścia Lublina i unieważnić wniesione przez kmieci konopnickich pozwy przeciw burmistrzowi, mieszczanom oraz rajcom, orzekając, że nie mogą być oni pociągani do odpowiedzialności przed sądem ziemskim, a jedynie przed sądem królewskim⁶⁹. Od tego czasu Konopnica oficjalnie uznawana jest za przedmieście Lublina. Warto wspomnieć, że w Polsce od XV w. przedmieścia były zapleczem rolniczym i demograficznym miasta, gdyż przede wszystkim dostarczały one ośrodkom miejskim produktów rolnych takich, jak: zboże, mięso, chleb. Przedmieścia zamieszkiwali także różni rzemieślnicy (cieśle, garncarze, kołodzieje, piekarze), którzy swoimi wyrobami zaopatrywali miasto⁷⁰, oraz przedstawiciele różnych warstw społecznych (szlachta, mieszczenie, duchowni, chłopcy i biedota)⁷¹. Dla człowieka z Konopnicy bycie przedmieszczaninem nie było jednak w pełni korzystne, bowiem nie wiązało się z posiadaniem praw i przywilejów, które przysługiwały osobom zamieszkałym na terenach miejskich⁷². Należy jednak pamiętać, że rzemieślnicy i kupcy chętniej wybierali lokalizacje poza miastem, gdyż tam władze korporacji nie przeprowadzały kontroli tak skrupulatnie, jak w ośrodku miejskim⁷³. Jak wspomniałam, na przedmieściach obowiązywały zakazy produkcji i szynkowania piwa, a także podejmowania jakichkolwiek ludzi przybywających do miasta⁷⁴. Powyższe ograniczenia godziły w interesy finansowe przedmieszczań, dlatego też dążyli oni do ich likwidacji, co ostatecznie zostało osiągnięte w 1543 r. w wyniku zawartej ugody umożliwiającej przedmieszczańom szynkowanie piwa oraz podejmowanie gości między jarmarkami. Jedyny zakaz, jaki pozostał, dotyczył handlu na przedmieściach w czasie, gdy w Lublinie nie odbywały się jarmarki⁷⁵. Znaczne poprawienie sytuacji przedmieszczań pozwoliło zapewne mieszkańcom Konopnicy jeszcze bardziej zbliżyć się do miasta i zacieśnić z nim swoją współpracę, co przypuszczalnie niosło korzyści dla obu stron. Posiadanie statusu przedmieścia oznaczało dla podlubelskiej osady znalezienie się w obszarze pomiędzy, z którego łatwiej było wejść na teren miasta dzięki uzyskaniu prawa miejskiego oraz większej możliwości dostępu do władz.

W niniejszym szkicu przedstawiono zarys dziejów podlubelskiej miejscowości od momentu pierwszej wzmianki, który nie jest jednak datą powstania wsi, aż do końca pierwszej połowy XVI w. Uwzględniono, że pierwotne osadnictwo na terenie dzisiejszej Konopnicy mogło mieć ścisły związek z grodami znajdującymi

69 *Materiały do historii miasta Lublina 1317–1792, op. cit.*, s. 49–50.

70 M. Bogucka, H. Samsonowicz, *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*, Wrocław 1986, s. 101–103, 139–140.

71 *Ibidem*, s. 141.

72 R. Szczygieł, *op. cit.*, s. 35.

73 M. Bogucka, H. Samsonowicz, *op. cit.*, s. 141.

74 R. Szczygieł, *op. cit.*, s. 36–37.

75 Dokładnie proces ten wyjaśnia R. Szczygieł. *Ibidem*, s. 136–152.

się na obszarze dzisiejszego Lublina i Motycza, a także z dogodnymi warunkami naturalnymi. Wraz z upływem czasu podlubelska miejscowość rozwijała się, co potwierdzają takie czynniki, jak choćby wzrastająca wartość wsi oraz powstanie parafii na jej terenie. Sprzedaż Konopnicy mieszczanom lubelskim w lipcu 1400 r. rozpoczęła nowy etap w historii tej miejscowości, gdyż od tej pory stała się ona wsią miejską. Umocniły się jej związki z Lublinem i to nie tylko w zakresie funkcjonowania, ale również wpływu miasta na rozwój gospodarki. Zacieśnienie się współpracy z Lublinem nastąpiło w pierwszej połowie XVI w., kiedy to podlubelska wieś uzyskała status przedmieścia Lublina. Od tego czasu Konopnica posiadała liczne przywileje, które przełożyły się na dalsze pogłębienie relacji z miastem, w wyniku czego obie strony czerpały liczne korzyści. Finalizując poczynione tu rozważania, trzeba zaznaczyć, że opisując dzieje Konopnicy we wspomnianym okresie, korzystano przede wszystkim z informacji dotyczących właścicieli miejscowości, choć kwestia ustalenia, w czym posiadaniu w danym okresie znajdowała się osada, była dość skomplikowana. Przyczyną tych trudności były skąpe informacje źródłowe oraz skromne opracowanie omawianego tu zagadnienia.

The History of the Village of Konopnica near Lublin until the mid-16th Century

The present article shows the history of Konopnica, a village near Lublin, from the first mention about it until the mid-16th century. At the same time it takes into account the fact that early settlement at the site of the present-day village might have been closely connected with fortified settlements in the areas of present-day Lublin and Motycz, and with good natural conditions. Consequently, the first record of 1342 is not the date when the village was founded. With time the village developed, which is confirmed by its rising price and the establishment of a Roman-Catholic parish in it. It was only when the village was sold to Lublin's burghers in July 1400 that a new stage of its development began. From then on Konopnica became a municipal village. Its relations with Lublin strengthened, not only in the way it functioned but also in terms of the town's influence on its economic development. The article essentially focuses on presenting information concerning the owners of the village: it records the ownership of the village at given periods. In the first half of the 16th century the relationships changed: contacts with Lublin became even closer. It was then that this settlement near Lublin became its suburb. From that time on Konopnica obtained many privileges, which resulted in closer relations with the town, which was only beneficial to both sides.